

WŁADYSŁAW BIEGAŃSKI.

Teoria poznania ze stanowiska zasady celowości.

ODBITKA ZE SPRAWOZDAŃ Z POSIEDZEŃ TOWARZYSTWA NAUKOWEGO
WARSZAWSKIEGO. WYDZIAŁ NAUK ANTROPOLOGICZNYCH, SPOŁECZNYCH,
HISTORII I FILOZOFII. POSIEDZENIE Z DNIA 6 MARCA 1914 R.
ROK VII, ZESZ. 3.

WARSZAWA.
Druk K. Kowalewskiego, Piękna 15.

1914.

Дозволено Военною Цензурою, Варшава, 23 февраля 1915 г.

WŁADYSŁAW BIEGAŃSKI.

Teorja poznania ze stanowiska zasady celowości.

ODBITKA ZE SPRAWOZDAŃ Z POSIEDZEŃ TOWARZYSTWA NAUKOWEGO
WARSZAWSKIEGO. WYDZIAŁ NAUK ANTROPOLOGICZNYCH, SPOŁECZNYCH,
HISTORII I FILOZOFII. POSIEDZENIE Z DNIA 6 MARCA 1914 R.
ROK VII, ZESZ. 3.

W A R S Z A W A.
Druk K. Kowalewskiego, Piękna 15.

1914.

273862

BIBLIOTEKA UNIWERSYTECKA
im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku

FUW0153998

b-446/03p

Władysław Biegański:

Teoria poznania ze stanowiska zasady celowości.

Streszczenie.

Praca pod powyższym tytułem przedstawia ogólny obraz teorii poznania, opartej na przewidystycznym założeniu i wyprowadzonej konsekwentnie przy pośrednictwie metody teleologicznej rozpatrywania zjawisk poznawczych. Założenie przewidy-
styczne głosi, że poznawanie zarówno praktyczne jak naukowe ma na celu nie odtwarzanie w myśli tego, co jest i jak jest, lecz

przewidywanie. Pod nazwą przewidywania należy pojmować wszelkie uzupełnienie danej treści świadomości przez daty, czerpane z poprzedzających doświadczeń lub przyjętych założeń. Przewidujemy więc nie tylko zdarzenia przyszłe, lecz wszystko to, co się nie mieści w danej treści świadomości, a zatem także zdarzenia minione oraz obecne ukryte, w danej treści nie ujawnione. Przewidywanie w takim znaczeniu odpowiada temu, co w poznawaniu nazywamy wnioskowaniem, dopełnianiem, wyjaśnieniem, rozwiązywaniem zagadnień i t. p. i polega w całości na wynajdywaniu tego, co jest nam nieznane, z tego, co jest nam dane w obecnych i poprzedzających doświadczeniach, oraz przyjętych przez nas założeniach. Przewidywanie spełnia bardzo ważną biologiczną rolę, mianowicie czyni zadość potrzebie orientacji w otoczeniu, a orientacja w otoczeniu jest związana ściśle z ogólną potrzebą biologiczną zachowania bytu.

Mysł, że przewidywanie jest najbardziej charakterystyczną cechą poznawania naukowego wypowiedział ubocznie po raz pierwszy Comte około połowy XIX-go w. Pogląd ten jednak zyskał szersze rozpowszechnienie dopiero od czasu, kiedy Spencer wprowadził do psychologii poznawania biologiczny punkt widzenia a społeczna krytyka filozoficzna nauki zburzyła dogmatyczne uroszczenia przyrodoznawstwa, wykazując, że nauki przyrodnicze nie odtwarzają tego co jest i jak jest we wszechświecie, lecz porządkują w odpowiedni sposób fakty, aby otrzymać harmonijne obrazy i systemy naukowe (Poincaré, Mach). Taki sceptyczny wynik krytyki, sprowadzający znaczenie nauki bądź do intelektualno-estetycznego bądź do ekonomicznego zadania, wywołał z wielu stron reakcję, która się wyraziła w tem, że cel i znaczenie nauki zaczęto upatrywać nie w odtwarzaniu umysłowym zjawisk, lecz w ich przewidywaniu. Wobec tego dokonywane przez naukę porządkowanie faktów nie jest wyrazem dążności do harmonii myśli, ani do oszczędzania pracy, lecz stanowi sposoby, środki do przewidywania. Do takiego poglądu na naukę przyznawali się: szkoła empiriokrytyczna Avenarius'a, a zwłaszcza późniejsi jej zwolennicy, szkoła Bergsona, Nietzsche, Vaihinger i inni.

Zmiana w pojmowaniu celu poznawania prowadzi za sobą z konieczności zmianę metody epistemologicznego badania. Dotychczasowa epistemologia, uznając za cel poznawania odtwarzanie myślowe rzeczywistości, posługiwała się wyłącznie me-

todą analityczno-genetyczną, która pierwsze swoje początki zawdzięcza Descartes'owi, a zupełne opracowanie Locke'owi. Metoda ta polega na analizie wyników poznania na elementy oraz na rozpatrywaniu źródeł, skąd elementy te powstają. Analityczno-genetyczna metoda była dobrze przystosowana do pierwotnego założenia o celu poznawania; na tej bowiem jedynie drodze sprawdzić możemy, w jakim stopniu i jakim sposobem myśl nasza odtwarza rzeczywistość. Jeżeli jednak zmienimy założenie i w celu poznawania upatrywać będziemy przewidywanie, to powyższa metoda nie da się do nowego, zmienionego punktu widzenia zastosować. Analiza na elementy i geneza tych ostatnich nie są w stanie wyjaśnić nam zagadnienia, jakimi sposobami skuteczniamy nasze przewidywania; a zagadnienie to wobec przewidywanego punktu widzenia wysuwa się na pierwszy plan. Stąd wynika potrzeba zastosowania innej metody w badaniu epistemologicznem.

Za najbardziej odpowiednią metodę dla przewidywanego punktu widzenia uważamy celowe rozpatrywanie. Poznanie bowiem jest produktem pracy ludzkiej i, jak każdy taki produkt, jest celowe. Jeżeli więc każdy wynik pracy ludzkiej najlepiej zrozumieć i ocenić możemy z celowego punktu widzenia, to to samo celowe rozważanie należy zastosować także do poznania. Opierając się na poprzednich moich pracach, dotyczących metodologii teleologicznej, odróżniam w celowym układzie zjawisk następujące elementy: pierwotną przyczynę, potrzebę układu, konieczne warunki, środki i ostateczny skutek czyli cel, czyniący zadość potrzebie. W zastosowaniu do zjawisk poznawczych elementy te dadzą się wykazać w sposób następujący: Pierwotną przyczyną, budzącą czynność poznawczą są wrażenia, potrzebą, jaką w naszej świadomości pierwotna przyczyna wywołuje, jest dążność do orientacji w otoczeniu, celem, który czyni zadość tej potrzebie jest przewidywanie nowych wrażeń. Ażeby cel ten mógł być osiągnięty, czynność poznawcza musi spełnić pewne warunki konieczne celu i posługuje się przytem rozmaitymi, odpowiednimi środkami.

Stosownie do powyższych elementów celowego układu zjawisk poznawczych podzieliłem moją pracę na pięć następujących rozdziałów:

W rozdziale pierwszym, traktującym o celu czynności poznawczej poruszam następujące zagadnienia: Celowy punkt

widzenia w teorii poznania. Pogląd Comte'a na naukę. Cel poznawania naukowego podług społecznej krytyki filozoficznej. Konwencyonalizm Poincaré'go. Obraz naukowy Macha. Ekonomiczny cel nauki. Związek przewidywania z nauką podług Poincaré'go i Macha. Dualistyczny pogląd na poznanie w społecznej krytyce filozoficznej nauki. Biologiczny cel poznawania podług Spencera. Pragmatystyczna teoria poznania i jej krytyka. Przewidywanie jako cel poznawania. Przewidywanie praktyczne i naukowe. Prewidyzm jako odrębny kierunek w teorii poznania.

Rozdział drugi poświęcony jest warunkom koniecznym poznawania; tutaj poruszono następujące zagadnienia: Ogólne uwagi metodologiczne o celowym rozpatrywaniu wogóle oraz o celowym rozpatrywaniu zjawisk poznawczych. Warunki konieczne poznawania utrwalone w organizacji. Warunki konieczne w formie wymagalników czyli t. zw. kategorie. Ogólne uwagi nad kategorią przyczynowości. Kategoria i konstrukcja przyczynowości. Tak zwane czyste pojęcie przyczynowości. Antynomie w konstrukcji związku przyczynowego. Wieloznaczność pojęcia przyczyny. Stosunek przyczynowości do celowości i do prawa dostatecznej zasady. Kategoria rzeczy i własności. Substancja i atrybut oraz rzecz i własność. Stosunek kategorii przyczynowości do kategorii rzeczy i własności. Wymagalnik takżsamości. Ogólne uwagi nad kategoriami.

Rozdział trzeci obejmuje dalszy ciąg nauki o kategoriach, rozpatrywanych pod względem historycznym i krytycznym i zawiera, co następuje: Kategorie jako pierwiastki aprioryczne poznania. Teoria idei wrodzonych Kartezjusza. Empiryczna teoria Locke'a. Teoria Leibniza. Krytyka racjonalizmu dogmatycznego. Krytyka i konsekwencja empiryzmu. Poglądy Berkeley'a i Hume'a. Teoria Kanta stosunek krytycyzmu Kanta do racjonalizmu i empiryzmu. Teoria Kanta w świetle prewidyizmu. Rzeczywistość i kategoria. Źródła kategorii podług teorii Kanta i teorii prewidyistycznej.

Rozdział czwarty traktuje o środkach poznawania. Treść jego jest następująca: Ogólne uwagi o środkach poznawania, do których zaliczam: pojęcia, konstrukcje i hipotezy. Pojęcia rekonstrukcyjne, ich budowa i treść. Znaczenie pojęć rekonstrukcyjnych w poznawaniu. Pojęcia konstrukcyjne, ich elementy

i podział. Znaczenie konstrukcji w poznawaniu. Pewniki. Konstrukcja liczby, przestrzeni, czasu i ruchu. Przewidywanie proste i odwrotne. Przypuszczenia. Hipotezy właściwe, ich geneza. Analogia i intuicja. Hipotezy proste i złożone. Hipotezy empiryczne i konstrukcyjne.

Rozdział piąty i ostatni zawiera następującą treść: Ostateczne uwagi nad przewidywaniem i prewidyizmem. Społeczna krytyka filozoficzna nauki i prewidyizmu. Metafizyka i jej stanowisko w systemie wiedzy. Wartość poznania i prawda. Krytyczne uwagi nad pojęciem prawdy i jej definicjami. Pojęcie prawdy z prewidyistycznego stanowiska.

Całość powyższej pracy ma na celu najpierw uzasadnienie prewidyizmu, jako odrębnego kierunku w teorii poznania i następnie wykazanie, że celowy punkt widzenia oświeśla w sposób odmienny wiele zawiłych zagadnień epistemologicznych.

213862